

تعبیر خواب

در قرون وسطی

بقلم آقای شجره

از وقتی که انسان خواب دیده خواسته بفهمد چرا خواب می بیند و خواب در زندگانی او چه تأثیری دارد؛ این میل و علاقه شدید مردم برای فهم چگونگی خواب و نوع تأثیری که دارد سبب پیدایش علم تعبیر رؤیا شده است. بنا بر این بید علم تعبیر خواب را همدوش با تمدن انسانی بدانیم و چون انسان در تمدن های گوناگونی که ایجاد کرده و دوباره خود آنرا بیاد فنا داده نوع عقائد و آراء او راجع بچگونگی حیوة فرق کرده و يك روز خدایان زیادی را پرستس میکرده بعداً به توحیدگرائیده و در توحید پیرو ادیان مختلف شده و هر دین بمذاهب و فرق تقسیم گردیده است.

بنابر این علم تعبیر رؤیا بحکم موضوعی که داشته طبعاً زیر نفوذ عقائد و آراء مذهبی واقع شده بطوریکه وقتی باین علم در قرون وسطی نگاه میکنیم می بینیم قسمت اعظم تعبیرات یا مولود عقائد مذهبی بوده و یا تا درجه زیادی زیر نفوذ آن واقع شده است و این مسئله عجب نباشد چون مردم اوضاع و حقائق این جهان را همیشه با دیده عقائد و آرائی مینگرند که بآنها تلقین میشود و جز عده بسیار معدودی که میتوانند از نعمت آزادی فکر برخوردار گردند دیگران پیرو کسانی میشوند که سلسله جنبان این عقائد و آراء میباشند و از این نظر است که وقتی تعبیر رویا را در قرون وسطی مورد ملاحظه قرار میدهیم معلوم میشود بمناسبت نفوذ و قدرت عقائد مذهبی نه تنها طرز تعبیر رنگ مذهبی داشته بلکه شیوع عقائد دینی از وجهه دیگری نیز تأثیر کرده و مردم را برآن داشته که آنچه را مذهب پیش بینی نموده و بآنها تلقین شده است در خواب به بینند و این موضوع از نظر دیگری برای ما امروز که از نظر روان شناسی بافکاو و آراء مینگریم جانب دقت است، چون در اثر تحلیل فکری و روحی متوجه میشویم نوع عقائد شایع بهمان اندازه که در ایجاد اخلاق و سیرت مردم دخالت دارد سبب میشود در عالم خواب نیز آنگونه فکر کنند. شاید امروز کمتر کسی

خواب ملائکه به بیند ولی در قرون وسطی مردم نه تنها خواب ملائکه میدیده اند بلکه در عالم رؤیا خویش را در پیشگاه خدا نیز ملاحظه میکردند و دلیل این معنی آنستکه در کتب تفسیر بطوریکه خواهیم دید فصول و ابوابی باین موضوع اختصاص داده شده است.

مقصود از بیان این قسمت آنستکه تأثیر عقائد و آراء در نوع خواب ها و تعبیراتی که راجع بآن شده است معلوم شده و بعداً به تحلیل رؤیا از نظر روان-شناسی بپردازیم.

محمد بن سیرین معبر معروف صاحب کتاب منتخب الکلام فی تفسیر الاحلام که معاصر حسن بصری بوده و در صد و ده هجری وفات یافته (طبق نظر صاحب وفيات الاعیان) کتاب نهیر خود را بابواب تقسیم کرده و در باب اول مینویسد: تأوین رؤیای کسی که خود را در پیشگاه خدا به بیند. در اینجا خواننده علاقه دارد به بیند، چگونه ممکن است در پیشگاه خدا برود، چطور انسان چنین خوابی میتواند به بیند جوابش همان نفوذ عقائد دینی است. چون ابن سیرین برای توضیح مقصود به نقل روایات میپردازد و دامنه سخن را به خواب حشر و نشر و قیامت و هنگام رستاخیز بزرگ همانگونه که دین وصف نموده است بسط میدهد.

و بعد در باب دوم راجع باینکه شخص پیامبران و خاصه حضرت خنمی مرتبت را در خواب بیند بیاناتی مینماید که از نوع مسائل اول میباشد و از آن پس راجع به تعبیر خواب اذان و اقامه سخن میراند همینطور در خصوص تمام اعمال دینی از خمس و زکوة و مناسک حج و جهاد دامنه سخن را بسط میدهد و در قسمت جهاد میگوید: اگر کسی در خواب به بیند که از جنگ بر میگردد در امر عیال خود سستی خواهد نمود و بخویشاوندان خود توجهی نخواهد کرد و دین او بفساد خواهد گرائید.

و همینطور در ابواب کتاب خود هر بابی راجع بموضوعی حرف میزند تا در باب بیست و پنجم در خصوص امراض و آفت‌هایی که بانسان میرسد گفتگو مینماید و میگوید:

ابوسعبد میگوید ' تب خبر مرگ میدهد و کسی که خود را تب دار به بیند دین او رو بفساد میرود و دوام تب اصرار بر گناهان است و تب يك روز در میان نشانه گناهی است که از آن توبه کرده است .

و در باب بیست و نهم راجع به پوششها گفتگو میکند و میگوید : چهار قسم پوشش هست پشمی ، موئی ، پنبه ، کتان . پوشش پشمی نشانه مال است و پوشش موئین مالی است که از مال اولی ارزش آن کمتر باشد و پوشش کهنه نشانه فقر میباشد . نظریه ابن سیرین راجع به خواب در تمدن اسلامی مورد توجه قرار گرفته و دیگران که در این موضوع تألیف نموده اند راه و روش او را تعقیب کرده اند و هنوز هم در بسیاری موارد معبرین بشیوه قدیم بنظر او استناد مینمایند برای اثبات این مدعی قول دونفر از مؤلفین دیگر را نیز نقل مینمائیم :

شیخ عبدالغنی نابلسی متوفی ۱۱۴۳ قمری (نابلس شهری در فلسطین بود . و تائیت المقدس ده فرسخ فاصله داشته) در کتاب تعطیر الانام فی تعبیر المنام در ابتدا اصغاث احلام را توضیح میدهد و میگوید ضعف بمعنی پراکندگی است و چون در این نوع خوابها چیزهای پریشان و پراکنده را در خواب می بینیم آنها را اصغاث مینامند و بعد از نظر مذهبی تقسیم بندی دیگری میکند و میگوید خوابها بر دو قسم تقسیم میشوند یکی خوابهای باطل از قبیل حدیث النفس ، واصغاث و خوابهایی که ایجاب غسل میکند و خوابی که شیطان شخص را میترساند و خوابی که جنیان و پریان بر شخص ظاهر میشوند ، و دوم خوابهای درست و آنها نیز به پنج قسم تقسیم مینماید از قبیل رؤیای صادقه که جزئی از نبوت میباشد دوم رؤیای صالحه که مردان خدا را در خواب بینند و همچنین قسم دیگر خوابی که در آن ملائکه دیده شوند ، این مؤلف بیانات خود را با اخبار و احادیث تطبیق میکند و ضمناً میگوید خواب بچه ها درست است برای آنکه حضرت یوسف هنگام کودکی خواب دید . دیگر خلیل بن شاهین طاهری صاحب کتاب الاشارات فی علم العبارات است بعد از آنکه صورتی از کتب مورد مراجعه خود میدهد و میگوید :

به کتاب اصول دانیال
 و کتاب تقسیم از امام جعفر صادق
 و کتاب الجوامع از محمد بن سیرین
 و کتاب دستو از ابراهیم کرمانی
 و کتاب ارشاد از جابر معربی
 و کتاب التعبیر از اسمعیل اشعث
 و کتاب کنز الرویا از مأمونی
 و کتاب بیان التعبیر از عبدوس

و کتاب جمل الدلائل

و کتاب کافی الرؤیا

و کتاب التعبیر

و کتاب مقرط الرؤیا

و کتاب تحفة الملوك

و کتاب منهاج التعبیر

و کتاب مقدمة التعبیر

و کتاب حقائق الرؤیا

و کتاب الوجیز

و کتاب التعبیر از ابی سعید واعظ

و کتاب کامل التعبیر از شیخ ابی الفضل

و کتب دیگر را خواندم و آزمایش خود را که در رؤیا حاصل نموده بودم بران

افزودم این کتاب را تألیف نمودم.

ولی موقعی که شخص این کتاب را میخواند و انتظار دارد مطالب تازه

از طاموسی

از خالد اصفهانی

از محمد بن شامویه

به بیند باز ملاحظه مینماید که تمام مطالب از جنبه مذهبی مورد نظر مؤلف بوده چنانکه بابتی مفصل راجع بموضوع دیدن خدا در خواب با شرحی مبسوط مینویسد و همانگونه که مطلب در اخبار آمده افاده مرام میکند و هم چنین مبحثی راجع بخواب دیدن فرشتگان و خواب دیدن اماکن شریف مثل مکه معظمه و مدینه در باب دهم مینویسد خلاصه کلام آنکه این مؤلف نیز مثل سائرین موضوع را از وجهه مذهبی مورد نظر قرار میدهد.

اینست نمونه طرز فکر مردم در قرون وسطی اینک باید دید در عصر جدید مخصوصاً بعد از آنکه روان شناسی مثل پایه علوم اجتماعی مورد نظر قرار گرفت و دانشمندانی بزرگ مثل ویلیام جیمس، یونگ، ادلر و از همه بالاتر ازین نظر فروید پیدا شدند چگونه این موضوع مهم را مورد بحث و تحلیل قرار دادند و خواب چه اقسام پیدا کرد و تعبیر دارای چه معنی گردید و این معنی در حیوة روحی مردم چه تأثیراتی نمود. بدیهی است بحث در این موضوع از لحاظ همان علاقه که در ابتدا بان اشاره کردم بسیار شیرین و دلنشین و برای تمام طبقات که با خواب سروکاری دارند جالب دقت خواهد بود.

ژوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

زین بیش ز درد خود حکایت نکنم

این عشق که اشک سرخ و رخ زرد کند گرم بگرفت تا دم سرد کند
 زین بیش ز درد خود حکایت نکنم ترسم که ز درد من دلت درد کند

زین الدین صاعد خوشانی

عیب تو ...

گفتار لطیف و خوی نیکوست تراست خوبی و لطافت صفت و خوست ترا
 عیب تو جز این نیست که در عشق یکست بیگانه و خویش و دشمن و دوست ترا

عبدالواسع جبلی